

NEŽIVÁ PŘÍRODA 2

Cvičení 3

Desková tektonika

Zemětřesení

Desková tektonika – význam v geologii

Desková tektonika představuje princip, s jehož pomocí lze vysvětlit vznik a zánik oceánů, oceánské a kontinentální kůry, vulkanickou činnost, zemětřesení a vznik rozsáhlých orogenních oblastí.

Její základy položil Alfred Wegener v roce 1912, do současné podoby byla dopracována v 60. a 70. letech minulého století.

LITOSFÉRICKÁ DESKA

Litosférická deska představuje nejsvrchnější část pevného povrchu planety. Každá deska je složena ze zemské kůry a nejsvrchnější části zemského pláště, její mocnost bývá zhruba 100-150 km.

DESKOVÉ ROZHŘANÍ

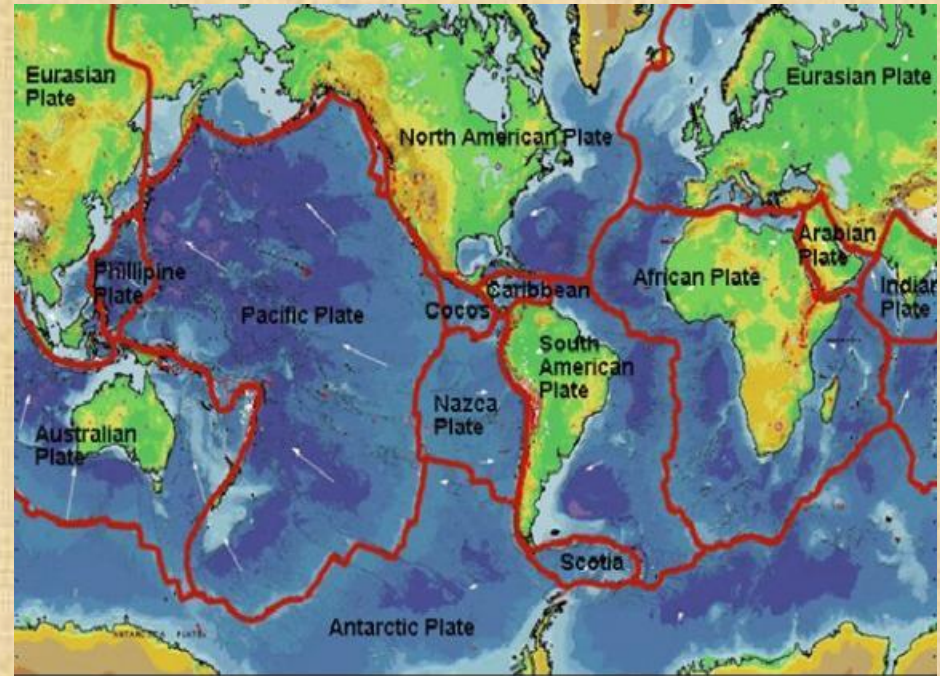
Hranice mezi jednotlivými deskami tvoří desková rozhraní. Každá změna pohybu dvou desek vyvolá změny pohybu dalších desek. Dochází-li k nárůstu hmoty litosférické desky, musí to být na jiném místě kompenzováno jejím úbytkem.

Současný stav uspořádání litosférických desek

ASTENOSFÉRA

Litosférické desky se pohybují po částečně plastické vrstvě svrchního pláště označované jako **astenosféra**.

Hlubkový dosah astenosféry se předpokládá asi 260 km, vyvozuje se z rychlosti šíření seismických vln.

Obr. 8. Litosférické desky. Zdroj obr.:

www.windows.ucar.edu/tour/link=/earth/images/earth_plates_usgs_L_2.jpg_image.html

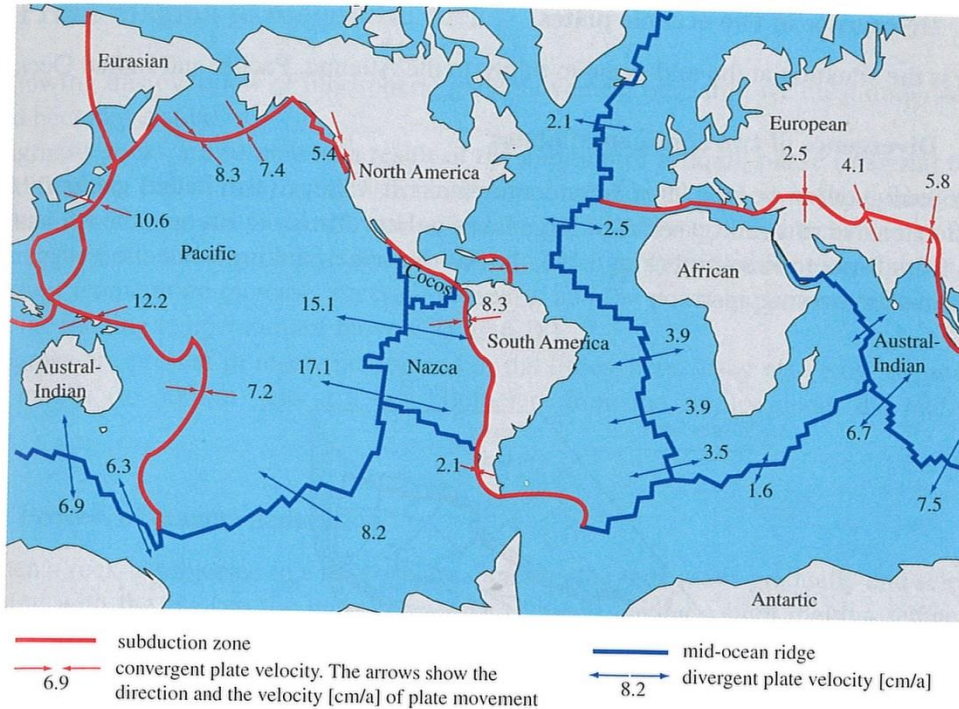
Většina desek obsahuje oceánskou i kontinentální litosféru. K největším deskám patří: euroasijská, pacifická, africká, severoamerická, jihoamerická, antarktická, indická, Nazca a Kokos.

Základní desková rozhraní jsou následující:

- divergentní – pohyb desek od sebe
- konvergentní – pohyb desek proti sobě
- transformní – boční horizontální posun desek

Pohyb litosférických desek

Pohyb litosférických desek se měří v **centimetrech za rok**. Každý deska provádí rotační pohyb podle určitého pólu rotace (tvoří plochu koule).

Desky jsou uváděny do pohybu tepelnou konvekcí plášťového materiálu: teplejší horniny stoupají vzhůru, chladnější klesají do hloubky.

PLÁŠŤOVÁ KONVEKCE

Oceánská litosféra I

Stavba a složení oceánské litosféry je výrazně jednodušší než u litosféry kontinentální.

Oceánská litosféra má nezastupitelnou úlohu pro celoplanetární pohyb litosférických desek.

Oceánskou litosféru skládá:

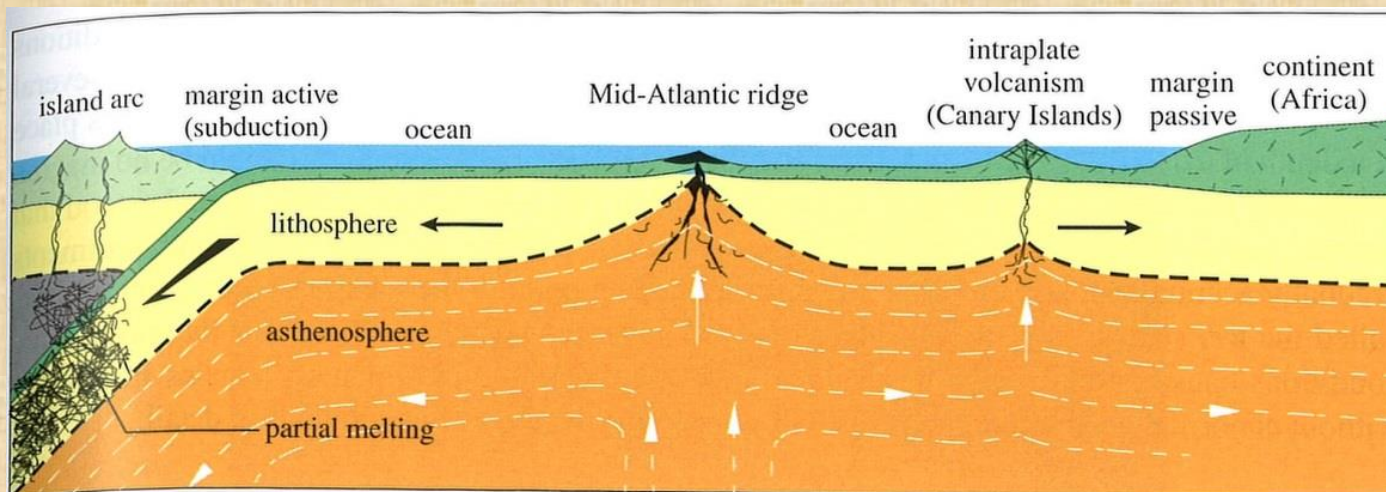
- ✓ oceánská zemská kůra do 10 km
- ✓ svrchní plášť nad astenosférou (do 100 km)

Výskyt oceánské litosféry:

- ✓ hlubokomořské (abysální) plošiny
- ✓ středooceánské hřbety
- ✓ hlubokomořské příkopy

ABYSÁLNÍ PLOŠINY

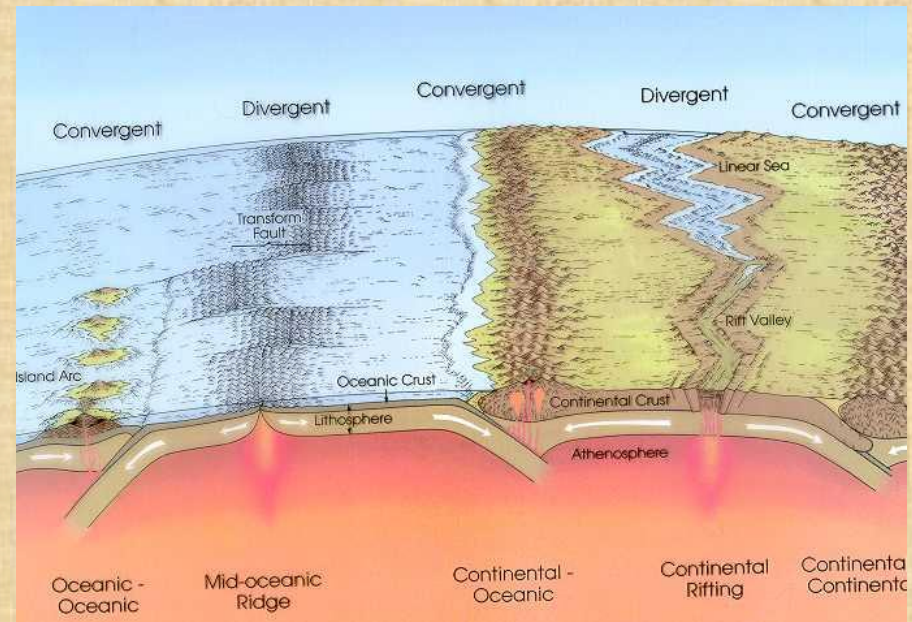
Abysální plošiny tvoří rovné dno s hlubokomořskými sedimenty. Hloubka moří zde průměrně dosahuje 4-5 km, pod vrstvou sedimentů jsou bazaltové horniny vznikající při vulkanické činnosti riftových zón.

STŘEDOOCEÁNSKÝ HŘBET

Středoocéánské hřbety jsou podmořská pohoří obklopená abysálními plošinami. Jejich délka bývá tisíce kilometrů, šířka stovky kilometrů a výška do 3 km. Jejich středem probíhá linie, kde dochází k vytavování primitivních tholeitových bazaltových magmat z astenosféry.

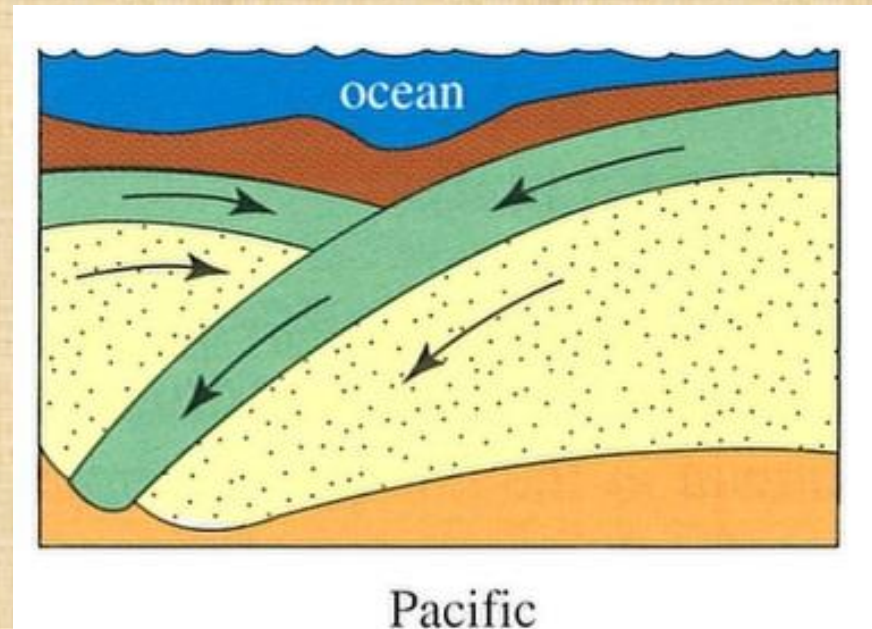
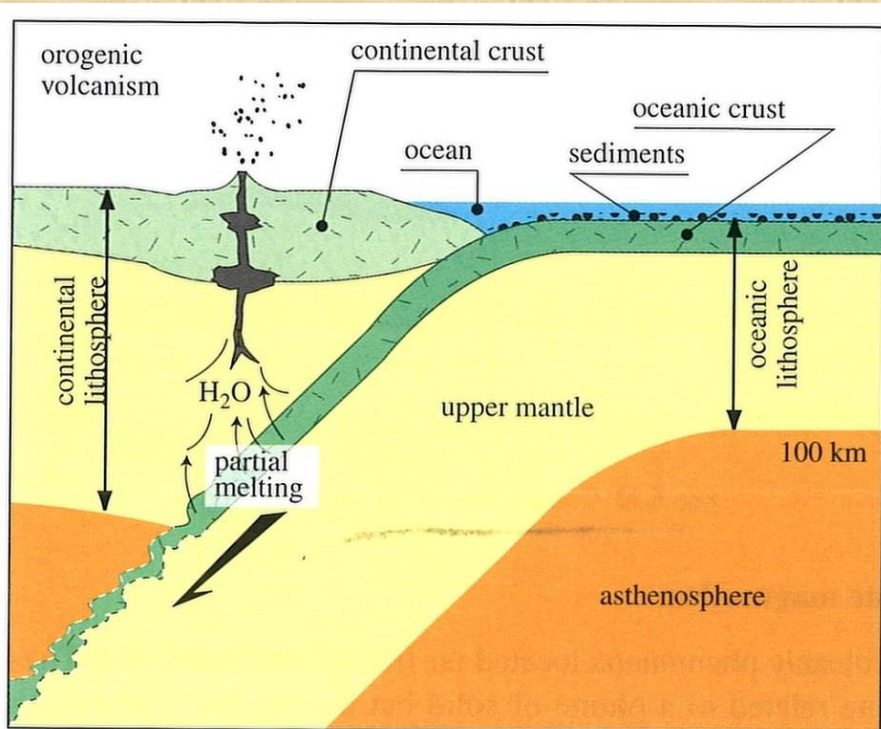

Oceánská litosféra II

Hlubokomořské příkopy dosahují hloubky až 11 km pod hladinou oceánu a jejich šířka nepřesahuje 200 km. Kopírují ohyb a pokles oceánské litosférické desky.

SUBDUKCE

Při subdukcii dochází k podsouvání jedné litosférické desky pod druhou, nejčastěji oceánské pod ostrovní oblouk nebo aktivní kontinentální okraj.

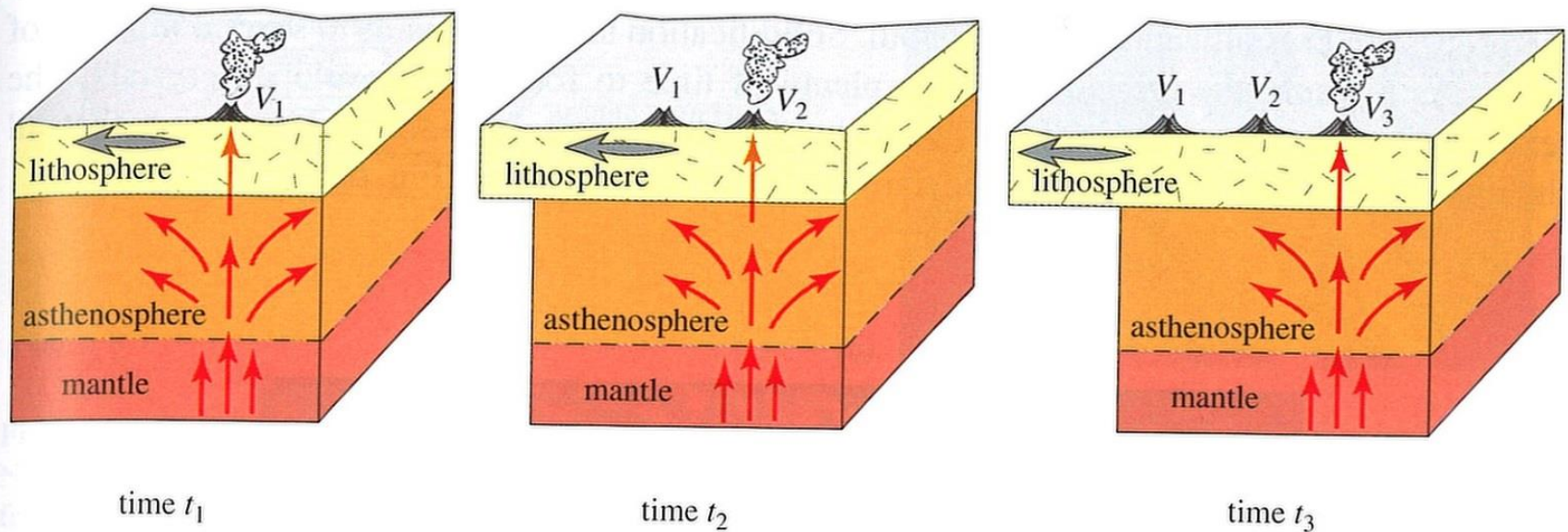

Oceánská litosféra – horké skvrny

Izolované vulkány nebo řetězce vulkanických těles v prostoru abysálních plošin se označují termínem *vnitrodeskový vulkanismus* (existuje i v kontinentální litosféře).

Zdrojem magmatu jsou tzv. **horké skvrny**, které jsou založeny až ve spodním plášti. Magma se na oceánské dno dostává přes starší zlomové struktury litosférické desky.

Kontinentální litosféra

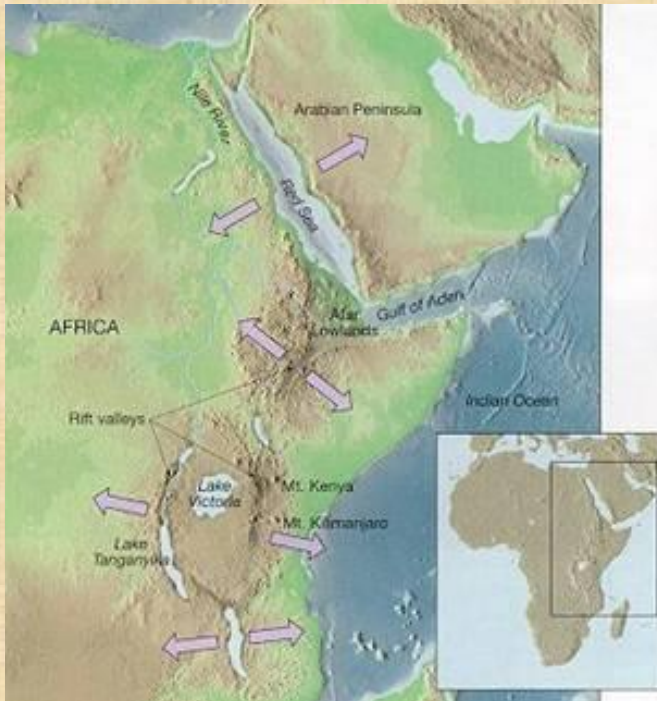
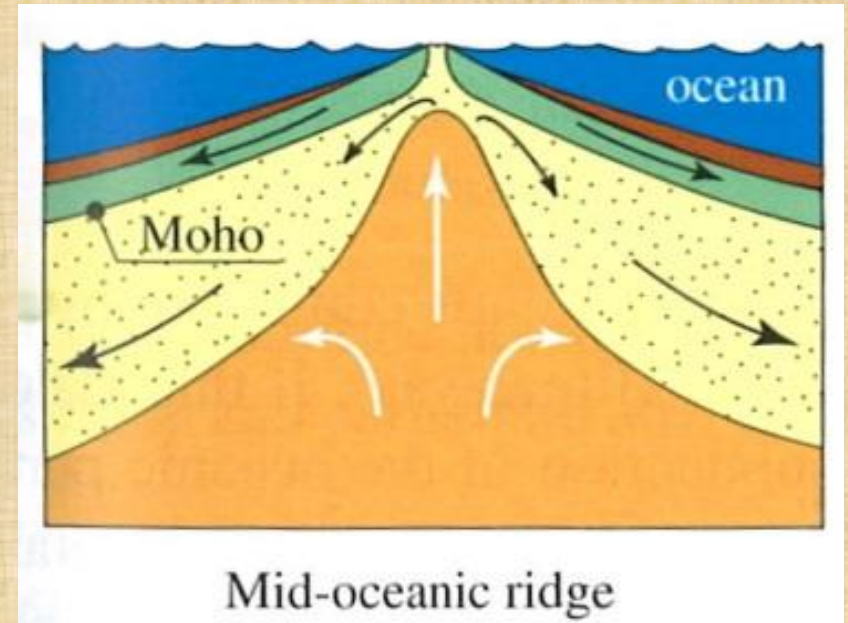
Kontinentální litosféra je stabilní a zpravidla velmi starou strukturou. Její podíl v litosférických deskách činí kolem 41 %, protože k ní počítáme nejen prostor kontinentů, ale patří k ní i mělká šelfová moře a kontinentální svahy.

Nová kontinentální litosféra vzniká připojením ostrovního oblouku ke kontinentu, magmatickou činností v kontinentální riftové zóně nebo magmatickou činností na kontinentálních okrajích či uvnitř kontinentů.

Typickou složkou kontinentální zemské kůry jsou plutonické horniny granitoidního charakteru (granity, granodiority, tonality). Jsou většinou spjaty s oblastmi vyznačujícími se mocnější kůrou (oblasti s probíhající nebo proběhlou orogenezí).

Divergentní desková rozhraní

Oceánské riftové zóny jsou morfologicky zvýrazněny středoocéánskými hřbety. Vznikají v oblastech vyklenutí astenosféry a současného ztenčení litosférické desky. Vtlačováním a krystalizací bazaltové magmatu dochází k rozpínání (spreadingu) oceánské dna. Sousední litosférické desky se tak dostávají do pohybu směrem od sebe.

KONTINENTÁLNÍ RIFT

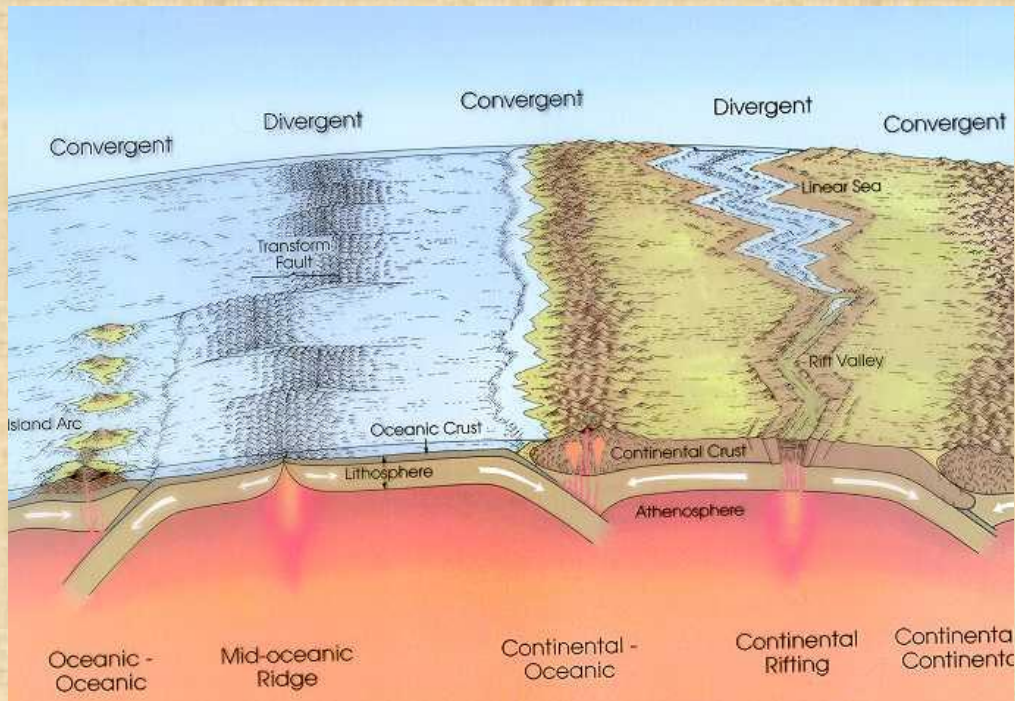
Kontinentální rift je lineární struktura o délce řádově stovek kilometrů a relativně malou šířkou v desítkách kilometrů. Kontinentální rift je místem, kde dochází k postupnému poklesu a ztenčování litosféry a může dojít až ke vzniku nového oceánu.

Konvergentní desková rozhraní – subdukční zóny

Místo zániku oceánské kůry se označuje jako **subdukční zóna**. Nejstarší část oceánské kůry se v určitém místě ohýbá směrem dolů a podsouvá se pod jinou litosférickou desku. Nejčastější typy:

- oceánská deska se podsouvá pod jinou oceánskou desku – vzniká *ostrovní oblouk*
- oceánská deska se podsouvá pod kontinentální – *aktivní kontinentální okraj*

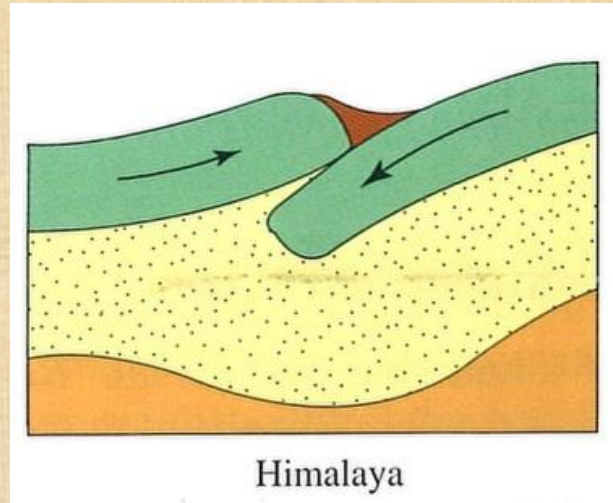

Každá subdukční zóna je seismicky velmi aktivní, dotčený prostor se označuje jako *Wadati-Benioffova zóna*. Hloubka zemětřesných hypocenter může být až v hloubce kolem 600 km, kam se běžně noří oceánská deska při subdukci.

Konvergentní desková rozhraní – orogenní pásma

Orogenní pásmo může vznikat kolizemi:

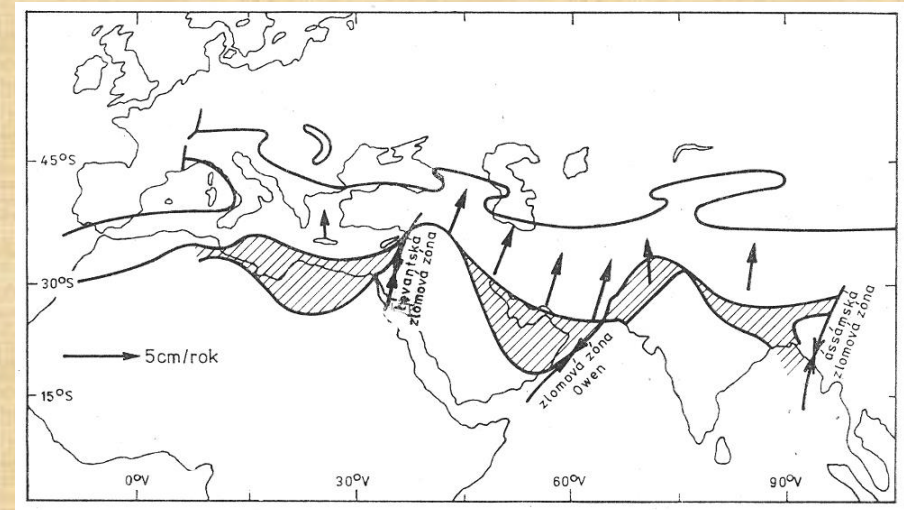
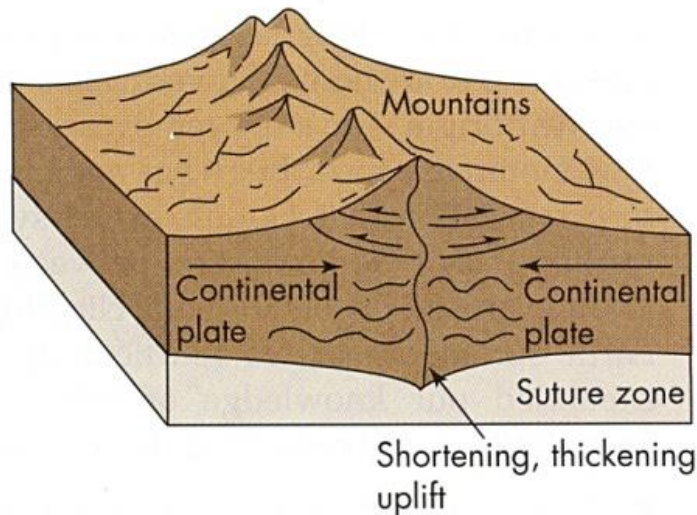
- ❑ oceánská kůra – ostrovní oblouk (Indonésie, Japonsko)
- ❑ oceánská kůra – aktivní kontinentální okraj (Andy)
- ❑ kontinentální litosféra – kontinentální litosféra (Himaláje)

Orogeneze – horotvorná činnost – probíhá ve fázích (kadomská, variská, alpínská).

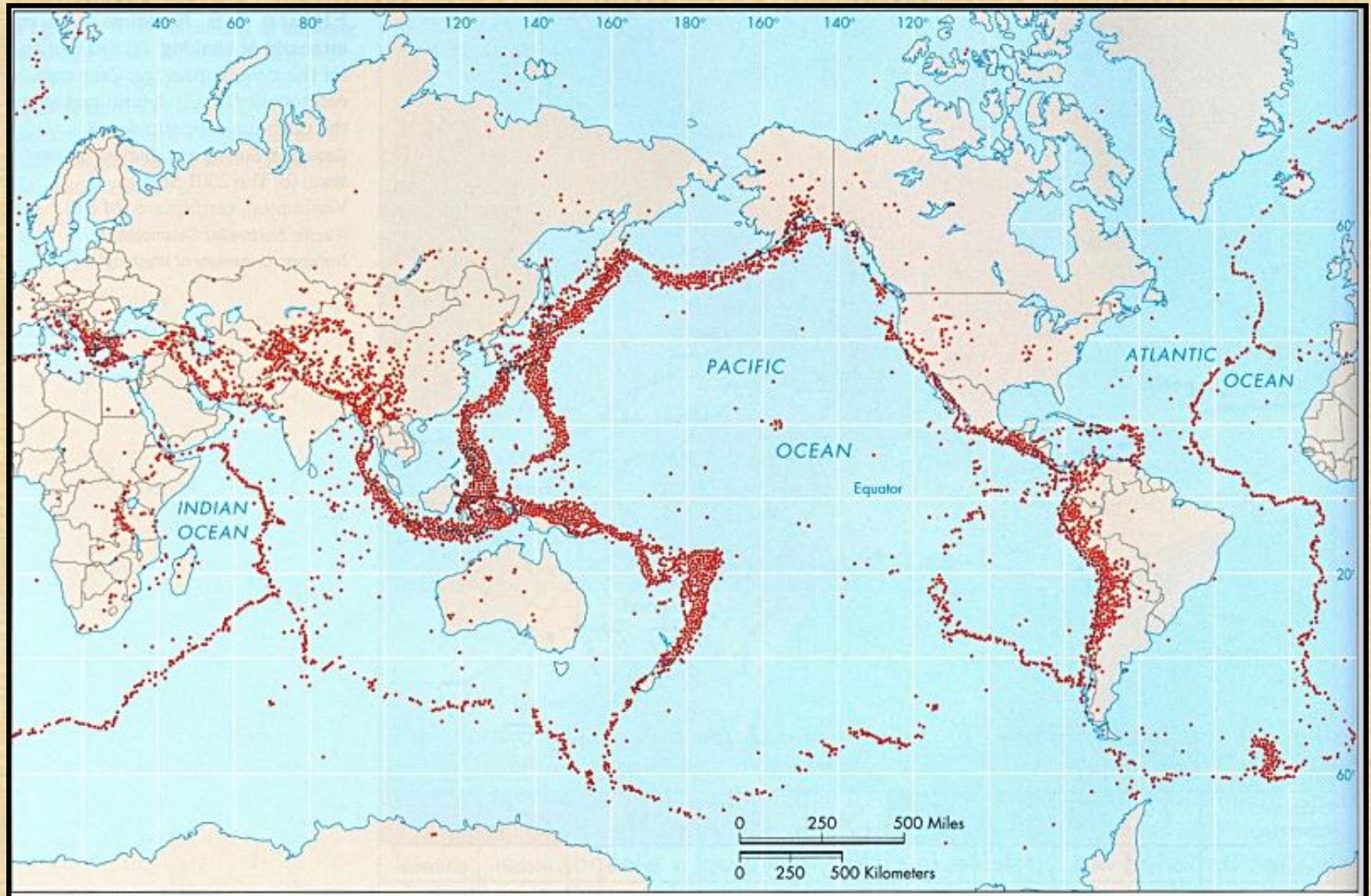
Doprovodné jevy: magmatická činnost, metamorfóza, zesílení kontinentální kůry, zemětřesení

OROGENEZE

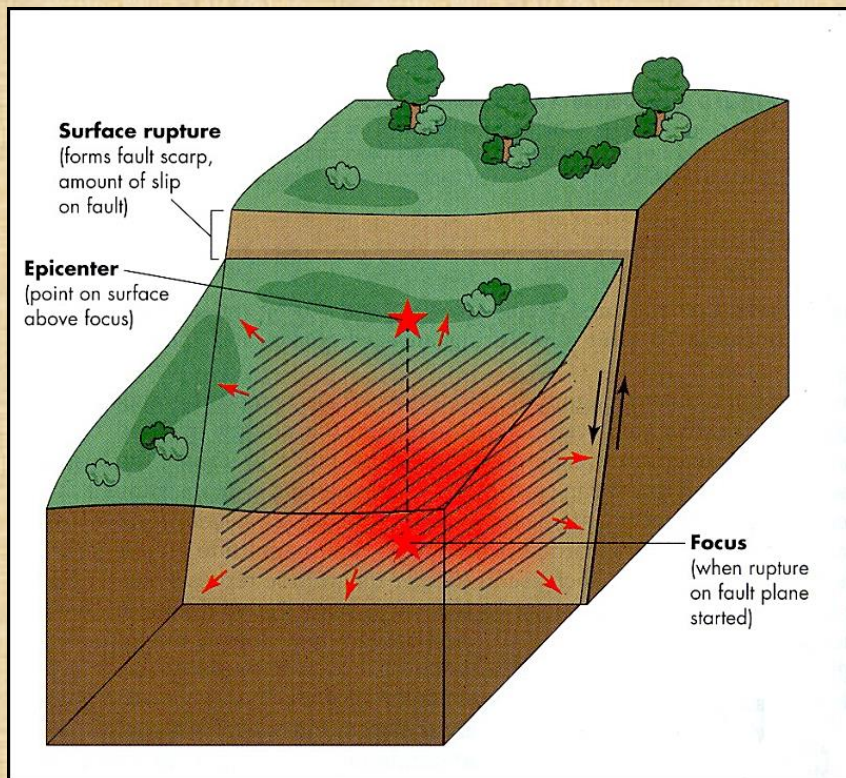
Desková tektonika a zemětřesení

Vznik a druhy zemětřesení

Vzájemný pohyb dvou horninových bloků je provázen hromaděním elastického napětí v těsné blízkosti zlomu. V určitém okamžiku dojde k náhlému pohybu a **uvolnění nahromaděného napětí**. Celý proces se postupně opakuje znovu a znovu, tedy uvolňování energie ve formě zemětřesení je periodickou událostí.

HYPOCENTRUM

EPICENTRUM

Místo vzniku zemětřesení se označuje jako ohnisko – **hypocentrum**. Jako **epicentrum** se pak označuje místo na zemském povrchu, které má s ohniskem nejkratší spojnici.

Podle způsobu vzniku :

- ✓ tektonická
- ✓ vulkanická
- ✓ říťivá
- ✓ umělá

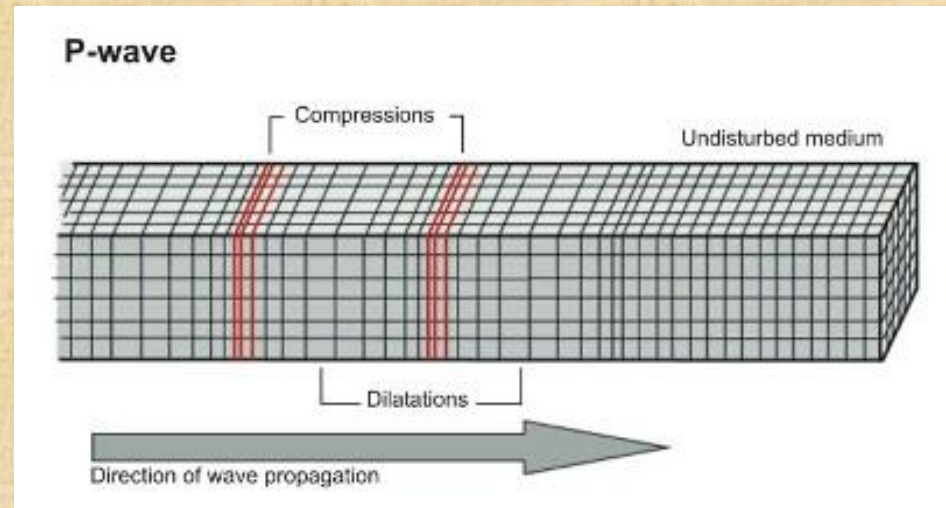
Typy seismických vln I

PODÉLNÁ SEISMICKÁ VLNA

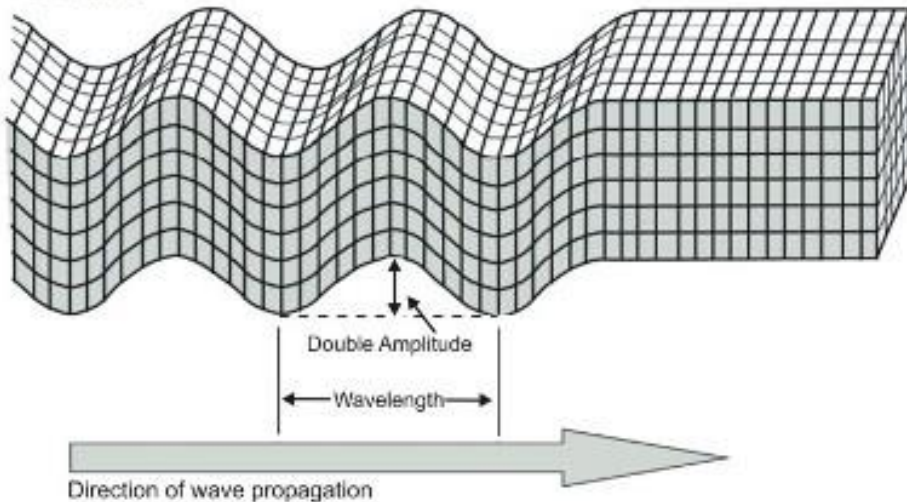
P-vlny (primární, podélné)

Tento typ vln je stejný jako vlny zvukové, prochází jakýmkoliv prostředím.

Nejrychlejší zemětřesné vlny (v plášti až $13,6 \text{ km}\cdot\text{s}^{-1}$).

S-wave

PŘÍČNÁ SEISMICKÁ VLNA

S-vlny (sekundární, příčné)

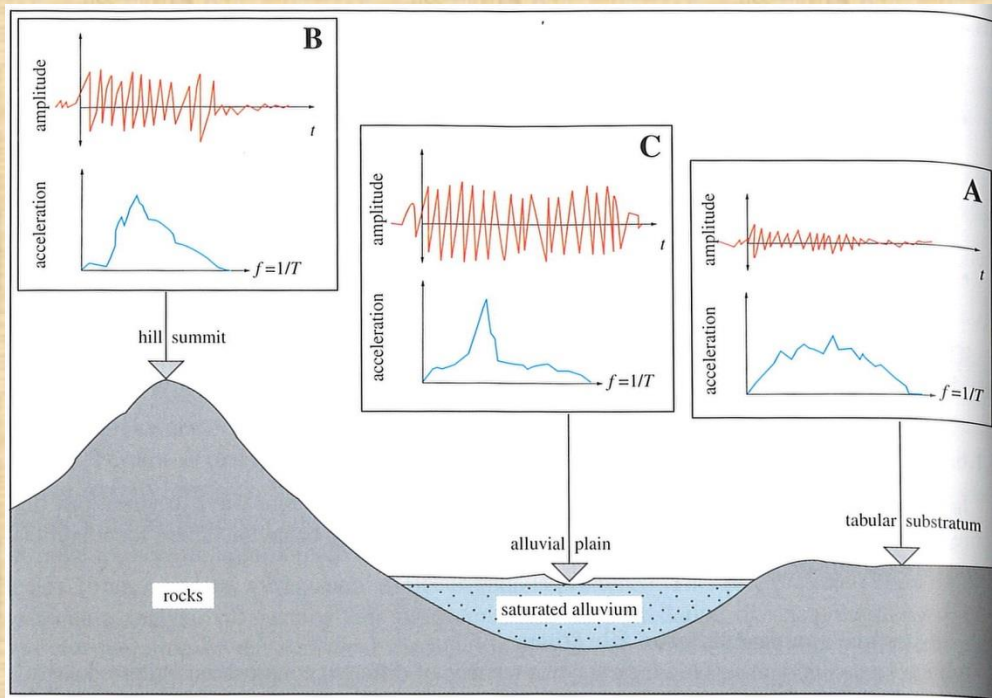
Díky obsažené stříhové složce se nešíří kapalným prostředím. Jsou pomalejší než P-vlny, na povrchu mají ničivější účinek.

Stanovení velikosti zemětřesení

Zemětřesení se zaznamenává na přístroj označovaný jako **seismograf**. Zaznamenává amplitudy (výchyly) způsobené procházejícími zemětřesnými vlnami v závislosti na čase.

VELIKOST ZEMĚTŘESENÍ

Velikost zemětřesení udává veličina magnitudo, která se vypočítává jako dekadický logaritmus maximální změřené amplitudy (+/- korekce).

S pomocí hodnoty magnituda lze spočítat energii uvolněnou při zemětřesení. Vztah není lineární, např. energii uvolněné při magnitudu 8 odpovídá energie 32 zemětřesení s magnitudem 7. Zemětřesení se klasifikují podle **Richterovy škály**.

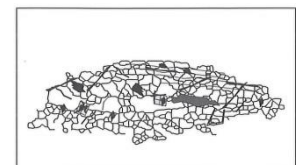
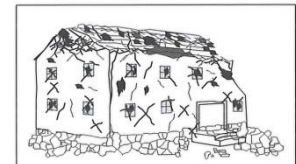
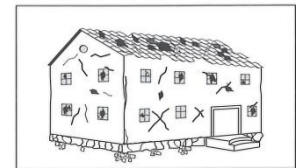
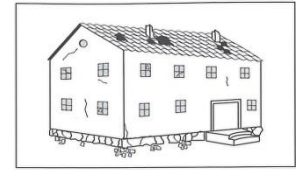
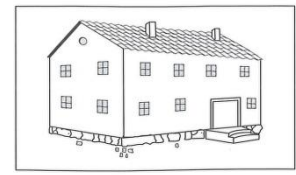
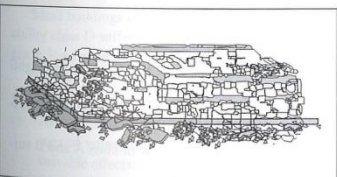
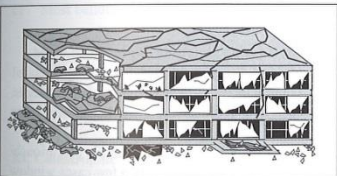
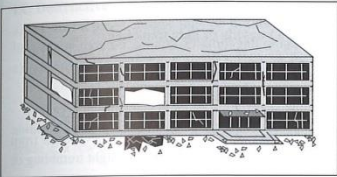
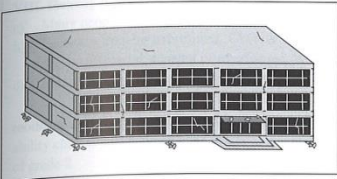
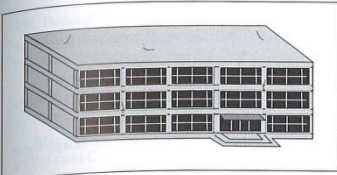
Stanovení intenzity zemětřesení

Richterova stupnice je poněkud abstraktní, zemětřesení může mít různý dopad v různých vzdálenostech od epicentra. Proto se často používají **makroseismické škály**, které vyjadřují intenzitu zemětřesení na základě reálných pozorování škod.

INTENZITA ZEMĚTŘESENÍ

Příklady účinků různě intenzivních zemětřesení na budovy zděné (vpravo) a betonové (vlevo).

Makroseismické stupnice MCS, MSK-64 nebo EMS-98 (platná pro Evropu) mají dvanáct stupňů a jsou hodnoceny na základě dopadů na člověka, stavby a přírodní objekty.

Rizika při zemětřesení

Pojmenujte rizika spojená se zemětřesením.

Co dělat při zemětřesení?

- v otevřené krajině
- na ulici
- v přízemí budovy
- ve vyšších patrech budov

Shrnutí

- Desková tektonika vysvětluje globální geologické děje a pracuje se základními pojmy litosférická deska a astenosféra.
- Oceánská a kontinentální litosféra se velmi liší a nekryjí se s rozdělením zemského povrchu na kontinent a oceán.
- Divergentní desková rozhraní jsou místa vzniku litosféry – mohou to být oceánské nebo kontinentální rifty.
- Konvergentní desková rozhraní jsou místa zániku oceánské litosféry v subdukčních zónách.
- Kolizí dvou kontinentálních litosférických bloků vzniká orogenetická (horotvorná) činnost – probíhá v cyklech.
- Doprovodným jevem deskové tektoniky je vulkanická činnost a zemětřesení.
- Zemětřesení je periodický jev vyvolaný náhlým uvolněním nashromážděné energie ve formě seismických vln.
- Pro lidskou populaci může zemětřesení představovat katastrofickou událost.